

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ І АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ БОРОШНОМЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Економічна стійкість борошномельних підприємств є доволі складним та багатограним поняттям, яке охоплює цілу низку господарських, виробничо-технологічних, фінансових та техніко-економічних аспектів його діяльності. У значній частині господарча діяльність борошномельних підприємств пов'язана з ризиком, оскільки виробничий процес має свої особливості і цілком залежить від цінової ситуації на ринку зерна України, і, як наслідок, має загрозу втрати внутрішньої стійкості та стабільності діяльності. Для ефективного функціонування та подальшого розвитку борошномельні підприємства потребують розробки дієвих механізмів управління всією фінансово-господарською діяльністю, які б могли забезпечити відносну стабільність та високий рівень їх конкурентоспроможності. Для виконання поставленої мети потрібна вчасна діагностика та детальний аналіз основних критеріїв економічної стійкості підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемами вивчення стійкості економічних систем різного рівня в різний час займалися і займаються такі вітчизняні та зарубіжні вчені і практики як: П. Друкер, Дж. М. Кейнс, М. Мескон, М. Портер, П. Т. Саблук, Г. В. Савицька, А. В. Шегда, М. П. Астафьева, Г. Х. Баєва, О. В. Лускатов, Т. М. Мизнікова, О. А. Поліщук, П. І. Гайдучий, М. Я. Дем'яненко, Т. В. Харчук, М. М. Шпак, Н. В. Коваленко, Л. Є. Довгань, С. Б. Довбня, та інші. Питанням забезпечення фінансово-економічної стійкості підприємств та можливості оцінки даної економічної категорії, у тому числі і підприємств АПК, приділяється значна увага вітчизняних вчених-економістів, серед яких: Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко, Г. А. Мохонько, О. В. Шубравська, Л. О. Чіп, Н. В. Лобова, Н. Проценко, С. В. Матейко та інші. Зазначимо, що в науковій літературі вже представлено багато досліджень економічної стійкості як категорії, також вирішуються проблеми її діагностики і критеріїв оцінювання, але на нашу думку, недостатньо вивченими залишаються питання розробки методів її забезпечення з урахуванням галузевих особливостей.

Мета статті. Визначення основних критеріїв економічної стійкості підприємств. Дослідження методичних підходів до діагностики та аналізу економічної стійкості підприємства.

Виклад основного матеріалу. Важливою характеристикою функціонування будь-якої системи, в тому числі і економічної, що проявляється у спроможності

системи зберігати свою структуру і характер функціонування під впливом різного роду зовнішніх навантажень є стійкість. Вона є реакцією системи на несприятливий зовнішній вплив, який в певних межах може бути компенсований еволюційним шляхом чи задіяними ресурсами з метою підтримки сформованої системної структури [2, с. 62].

У економічній теорії поняття „стійкості господарювання” вперше виникло у другій половині XIX – першій чверті XX століття у країнах Західної Європи, передумовою чого став швидкий розвиток капіталістичних відношень у сільських господарствах даних країн. В українській науці термін „стійкість економіки” став поширеним у другій половині 1990-х років.

Стійкість будь-якої системи, у тому числі й економічної, характеризується наявністю механізмів саморегуляції, завдяки яким безперервно відбуваються процеси пристосування, що зумовлюють вирівнювання попиту і пропозиції, витрат і доходів тощо й тим самим забезпечують стійкий розвиток [10, с. 79]. Сучасний стан української економіки ускладнює відпрацювання цих механізмів і дає змогу вести мову лише про розробку їх окремих елементів. На діяльність сучасного підприємства впливають різноманітні чинники, які у свою чергу зумовлюють різні аспекти стійкості підприємства, зокрема: загальний, фінансовий, стратегічний. Так, загальна стійкість підприємства може бути забезпечена лише за умови стабільної реалізації виготовленої продукції або наданих послуг й одержання виручки, достатньої за обсягом, щоб виконати свої зобов'язання перед бюджетом, розраховатися з постачальниками, кредиторами, працівниками тощо.

Фінансова стійкість передбачає здатність підприємства зберігати обраний режим функціонування за основними фінансово-економічними показниками. Її слід розглядати як результативну категорію, що характеризує рівень стійкості роботи підприємства, його здатність забезпечити стабільні техніко-економічні показники й ефективно адаптуватися до змін у зовнішньому оточенні та внутрішньому середовищі. Під фінансовою стійкістю О. О. Шеремет розуміє „такий стан фінансових ресурсів, при якому підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперервний процес виробничо-торговельної діяльності, а також витрати на його розширення і оновлення” [13, с. 87.]. Г. В. Савицька вважає, що для забезпечення

фінансової стійкості підприємство повинно мати гнучку структуру капіталу, вміти організувати його рух таким чином, щоб забезпечити постійне перевищення доходів над видатками з метою збереження платоспроможності і створення умов для самовідтворення [11, с. 608]. Рівень фінансової стійкості в значній мірі визначає можливості підприємства і є основою складовою економічної стійкості підприємства.

Стратегічна стійкість є важливою характеристикою економічної стійкості у довгостроковому періоді, яка разом із конкурентоспроможністю формують економічну безпеку підприємства [15, с. 117]. Л. Є. Довгань та Г. А. Мохоцько поняття „стратегічна стійкість підприємства” визначають як „здатність підприємства досягати місії та поставлених стратегічних цілей за постійного дестабілізуючого впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ, зберігаючи свою цілісність і гармонійний розвиток” [4, с. 117].

Основною умовою забезпечення стабільної, ефективної діяльності та розвитку підприємства є економічна стійкість. Рівень економічної стійкості є загальною характеристикою, що відображає здатність підприємства як відкритої соціально-економічної системи зберігати свої параметри та упорядковано рухатися, враховуючи різноманітний спектр зовнішніх впливів [12, с. 25].

Економічна сутність підприємства, незалежно від його форми власності, полягає в задоволенні суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності, яка призводить до отримання прибутку, що розподіляється за чіткою схемою відшкодувань у державний бюджет, на утримання самого підприємства і його робітників, а також достатнього для розширеного відтворення.

Втрата економічної стійкості підприємством може призвести до загрози банкрутства або зникнення. Саме тому в останній час актуальним і пріоритетним залишаються питання дослідження економічної стійкості. Завдяки вчасному виявленню відхилень та несприятливих тенденцій можна швидко зреагувати на зміну ситуації та уникнути негативних наслідків для роботи підприємства [7, с. 65].

Проблема економічної стійкості досконаліше досліджена європейськими і російськими вченими. Так, Т. Бердікова визначає економічну стійкість підприємства „як одну з головних умов його ефективного господарювання”, при цьому визначальною, на її думку, є виробнича стійкість, яка виступає основою для інших видів стійкості суб’єктів господарювання [1, с. 96].

Слід зазначити, що вітчизняні вчені-економісти впродовж останніх років також почали більш детально вивчати поняття економічної стійкості підприємства. Так, Н. В. Коваленко під економічною стійкістю під-

приємства розуміє „спроможність виробничої економічної системи, яка піддалася несприятливому відхиленню за межі її допустимого значення, повернутися в рівноважний збалансований стан, що характеризується максимальним ступенем збігу економічних інтересів інституції і разом з тим забезпечує стабільну прибутковість, нормальні умови для розширеного відтворення й стійкого економічного зростання коштом власних або запозичених економічних ресурсів” [6, с. 24].

На сьогоднішній час не існує загальноприйнятої методики оцінки економічної стійкості, тому постає питання визначення критеріїв економічної стійкості які б, у свою чергу, дали можливість робити відповідні висновки про рівень і стан економічної стійкості підприємства. Розглянемо більш детально існуючі методичні підходи, критерії і методи оцінки економічної стійкості.

Так, П. М. Макаренко та Л. О. Чіп в якості показників оцінки економічної стійкості аграрних підприємств використовують загальноекономічні показники та окремі фінансові, а саме: показники рентабельності, прибутковості, платоспроможності й ліквідності (метод фінансових індикаторів) [9, с. 37]. Основними критеріями економічної стійкості підприємства, на думку авторів, є: показники поточної та абсолютної ліквідності, рентабельності активів та рентабельності продукції, коефіцієнт покриття чи валового прибутку. Вчені вважають, що наведена методика оцінки економічної стійкості є дієвою у порівнянні з різноманітними підходами до вирішення проблем визначення рівня економічної стійкості. При цьому слід зазначити, що дана методика не в повному обсязі розкриває рівень економічної стійкості підприємства і не дає можливість зробити об’єктивні висновки про фінансово-господарський стан підприємства та запровадити запобіжні заходи у разі необхідності.

Для характеристики фінансового стану та його стійкості в якості критеріїв економічної стійкості Н. В. Лобова пропонує розраховувати наступні показники: коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт абсолютної ліквідності та коефіцієнт загального покриття. Автор вважає, що основними критеріями оцінки економічної стійкості аграрних підприємств є показники, які характеризують стан її основних формуючих чинників: фінансової стійкості та економічної ефективності виробничо-господарської діяльності [7, с. 68].

В. І. Лук’янов вважає, що з метою забезпечення процесу стійкого економічного розвитку підприємства його керівництво повинно вміти раціонально прогнозувати його на рівні стійкого фінансового розвитку. Вчений зазначає, що процес стійкого економічного розвитку потребує розробки інструментів розвитку. На його думку одним з таких інструментів може бути баланс розвитку організації, „в якому фінансо-

вий потенціал, а саме стан рахунків пасиву, гарантував би достатність засобів для покриття вкладень в основні фонди і виробничі запаси, які б дозволили генерувати направлення господарчих операцій, які в свою чергу призвели б до підвищення і підтримки економічної стійкості підприємства” [8, с. 33]. Балансова модель фінансово-економічної стійкості має наступний вигляд:

$$HA + Zan + KpA = DBZ + DKZ + KpZ, \quad (1)$$

де HA – оборотні активи; Zan – запаси; KpA – короткострокові активи; DBZ – джерела власних засобів; DKZ – довгострокові кредити та займи; KpZ – короткострокові зобов’язання.

Автор даного підходу зазначає, що організація, яка відповідає вимогам економічної стійкості, повинна зберігати виробничі ресурси і підтримувати їх на достатньому рівні для здійснення ефективної діяльності як у короткостроковій, середньостроковій, так і у довгостроковій перспективі. Для реалізації такої тенденції підприємства повинні мати достатньо власних джерел і довгострокових позикових засобів для покриття не обігових активів і виробничих запасів. Як і попередні автори, В. І. Лук’янов вважає, що розробка балансової моделі фінансово-економічної стійкості організації дозволить проаналізувати в повній мірі економічну стійкість, при цьому, не приділяючи уваги впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, які в значній частині визначають рівень стійкості підприємства [8, с. 33].

На нашу думку, економічну стійкість підприємства необхідно досліджувати у комплексі з аналізом економічної безпеки підприємства та антикризовим управлінням. Так, вчені-економісти С. Б. Довбня та Н. Ю. Гічова розглядають економічну безпеку як „здатність підприємства до ефективного функціонування (на сьогоднішній час) і успішного розвитку (в майбутньому)” [3, с. 88]. У своїй статті „Діагностика рівня економічної безпеки підприємства” автори розглядають економічну стійкість за допомогою комплексного методичного підходу в залежності „від основних параметрів: поточної, тактичної і стратегічної економічної безпеки”. На думку авторів, „особливість даного підходу полягає у визначенні рівня економічної безпеки залежно від певного проміжку часу, відповідно до якого вона оцінюється” [3, с. 90]. Для оцінки поточної економічної безпеки автори пропонують використовувати ряд фінансово-економічних показників, які характеризують: рівень фінансової незалежності підприємства, стан ліквідності його активів і можливості своєчасного виконання поточних фінансових зобов’язань, фінансово-економічні результати діяльності підприємства.

Діагностику рівня тактичної економічної безпеки підприємства вчені проводять за допомогою оцінки виробничо-технічної, інтелектуально-кадрової та ко-

мерційної складової. Оцінку рівня стратегічної безпеки здійснюють визначенням наступних складових: ринкової, соціальної, інноваційно-технологічної, сировинної, енергетичної та екологічної.

Вчені пропонують на підставі наведеного підходу розраховувати загальний показник рівня економічної безпеки підприємства (середньозважене значення рівня поточної, тактичної і стратегічної безпеки):

$$EB = \frac{(1) * P + (П) * T_k + (П * T_k) * C}{(1) + (П) + (П * T_k)}, \quad (2)$$

де, EB – рівень економічної безпеки підприємства; (1) , $(П)$, $(П * T_k)$ – коефіцієнти значущості поточної, тактичної і стратегічної безпеки відповідно, C – рівень стратегічної безпеки підприємства.

На думку С. Б. Довбня та Н. Ю. Гічової, приведений підхід найбільш максимально дає змогу зробити оцінку економічної стійкості підприємства та визначити її рівень. При цьому слід зазначити, що підприємства АПК України постійно працюють у нестійких, мінливих умовах (недосконале законодавство, відсутність належного теоретико-методологічного забезпечення санації, дефіцит кваліфікованого фінансового менеджменту та інші суб’єктивні та об’єктивні причини) мають загрозу банкрутства, саме тому комплексна система управління економічною стійкістю аграрних підприємств повинна застосовувати методи оцінки ймовірності банкрутства.

Так, М. М. Шпак розглядає практичні підходи вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері прогнозування загрози банкрутства та обґрунтування можливості їх застосування у вітчизняній практиці. Вчений зазначає, що високу об’єктивність оцінки фінансового стану підприємства як критерію стратегічної стійкості аграрних підприємств може бути встановлено за допомогою моделі Дж.Лісса [14, с.160]:

$$Z = 0.063x_1 + 0.092x_2 + 0.057x_3 + 0.001x_4, \quad (3)$$

де x_1 – оборотний капітал / сума активів; x_2 – прибуток від реалізації / сума активів; x_3 – нерозподілений прибуток / сума активів; x_4 – власний капітал / залучений капітал.

Отже, з усього вищевказаного, можемо зробити висновок, що кількість показників для діагностики та вичерпного аналізу стійкості підприємства кожне підприємство вирішує на свій розсуд, але при цьому найбільш оптимальний набір критеріїв оцінки економічної стійкості підприємства повинен включати комплексний аналіз фінансового стану підприємства (фінансові індикатори), діагностику ймовірності банкрутства, аналіз тактичної та стратегічної безпеки підприємства та аналіз впливу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Тобто, необхідно застосовувати інтегральний показник оцінки економічної стійкості підприємства, який би у свою чергу мав можливість враховувати галузеві особливості здійснення господарської діяльності.

Висновки з даного дослідження й перспективи подальшого розвитку у цьому напрямку. У науковій економічній літературі стійкість підприємства частіше розглядається тільки з позиції його фінансового положення, платоспроможності, рівня ймовірності банкрутства, а також як здатність господарюючих суб'єктів не відхилятися від траєкторії свого розвитку за темпами зростання прогнозованих показників при впливі на них зовнішніх і внутрішніх факторів. Практично стійкість підприємства зводиться лише до фінансової стійкості, що, на наш погляд, не цілком правильно. Перелік критеріїв оцінки економічної стійкості борошномельних підприємств повинен визначатися з урахуванням чинників які її формують, а саме: загальної, фінансової та стратегічної стійкості. Виникає потреба розробки загального (інтегрального) коефіцієнту оцінки економічної стійкості, який у повній мірі надавав уявлення про рівень економічної стійкості підприємства.

Література

1. **Бердникова Т. Б.** Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятий: Учеб.пособ / Т. Б. Бердникова. – М.: ИНФРА – М., 2002. – 215 с.
2. **Борщук Є. М.** Ринкові механізми економіки стійкого розвитку / Є. М. Борщук // Регіональна економіка. – 2007. – № 1. – С. 62 – 71.
3. **Довбня С. Б.** Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 88 – 97.
4. **Довгань Л. С.** Стратегічна стійкість у системі стратегічного управління підприємством / Л. С. Довгань, Г. А. Мохонько // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11. – С. 115 – 122.
5. **Економіка підприємства: Підручник / За ред. А. В. Шегди.** – К.: Знання, 2006. – 614 с.
6. **Коваленко Н. В.** Вплив підвищення економічної стійкості промислових підприємств на їх конкурентоспроможність в умовах економічної кризи / Н. В. Коваленко // ВЗНУ. Збірник наукових праць. Серія „Економічні науки”. – 2010. – № 2 (6) – С. 22 – 26.
7. **Лобова Н. В.** Критерії економічної стійкості аграрних підприємств / Н. В. Лобова // Агросвіт. – 2010. – № 10. – С. 65 – 68.
8. **Лукьянов В. И.** Баланс устойчивого экономического развития организаций / В. И. Лукьянов // Пищевая промышленность. – 2008. – № 1. – С. 32 – 33.
9. **Макаренко П. М.** Показники оцінки економічної стійкості аграрних підприємств / П. М. Макаренко, Л. О. Чіп // Агросвіт. – 2008. – № 24. – С. 35 – 38.
10. **Нечепурний Н. В.** Теоретичні аспекти сутності економічного стану сільськогосподарського підприємства / Н. В. Нечепурний // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 77 – 83.
11. **Савицкая Г. В.** Анализ хозяйственной деятельности предприятия: 4-е изд., перераб. и доп. / Г. В. Савицкая. – Минск: ООО „Новое знание”, 2000. – 688 с.
12. **Шаціло Н. І.** Економічна стійкість – перепона чи передумова розвитку? / Н. І. Шаціло // Вісник Харківського НАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія „Економіка АПК і природокористування”. – 2009. – № 14. – С. 25 – 27.
13. **Шеремет О. О.** Фінансовий аналіз: навч.посіб. для студентів ВНЗ / О. О. Шеремет. – К.: Кондор, 2009. – 196 с.
14. **Шпак М. М.** Застосування методів оцінки ймовірності банкрутства в системі управління стратегічною стійкістю аграрних підприємств / М. М. Шпак // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 155 – 161.
15. **Шпак М. М.** Економічна та стратегічна стійкість аграрних підприємств: теоретичний аспект / М. М. Шпак // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12. – С. 113 – 118.

Єрмакова А. О. Методичні підходи до діагностики і аналізу економічної стійкості борошномельних підприємств

У статті розглянуто сутність і значення поняття економічної стійкості підприємства. Визначено основні компоненти економічної стійкості підприємств та формуючі чинники. Проаналізовано існуючі методичні підходи та основні критерії оцінки економічної стійкості.

Ключові слова: стійкість, економічна стійкість, фінансова стійкість, стратегічна стійкість, економічна безпека, економічний розвиток, критерії економічної стійкості

Єрмакова А. А. Методические подходы к диагностике и анализу экономической устойчивости мукомольных предприятий

В статье рассмотрено сущность и значение понятия экономической устойчивости предприятия. Определены основные компоненты экономической устойчивости и формирующие факторы. Проанализированы существующие методические подходы и основные критерии оценки экономической устойчивости.

Ключевые слова: устойчивость, экономическая устойчивость, финансовая устойчивость, стратегическая устойчивость, экономическая безопасность, экономическое развитие, критерии экономической устойчивости.

Yermakova A. A. Methodological Approaches to the Diagnosis and Analysis of Economic Stability Flour Enterprises

This paper considers the nature and significance of the concept of economic sustainability of the enterprise. The main components of economic security and shaping factors. Analyzed the existing methodological approaches and the basic criteria for the evaluation of economic stability.

Key words: stability, economic stability, financial stability, strategic stability, economic security, economic development, economic sustainability criteria.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013

Прийнято до друку 20.02.2013